

M A N U A L S

Història Moderna i Contemporània

Montserrat Jiménez Sureda

Manual d'història de la dona

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions

MANUAL D'HISTÒRIA DE LA DONA
Manifest per a un futur millor

Montserrat Jiménez Sureda

MANUAL D'HISTÒRIA DE LA DONA

Manifest per a un futur millor
Clara Antón Jiménez

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Bellaterra, 2021

DADES CATALOGRÀFIQUES RECOMANADES PEL SERVEI DE BIBLIOTEQUES DE LA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Jiménez Sureda, Montserrat

Manual d'història de la dona / Montserrat Jiménez Sureda. — Bellaterra : Universitat Autònoma de
Barcelona, Servei de Publicacions, 2021. — (Manuals de la Universitat Autònoma de Barcelona ; 61)

ISBN 978-84-490-9423-1

I. Dones — Història

396(091)

Codi THEMA: JBSF1

Aquest llibre ha rebut un ajut del Departament d'Història Moderna
i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Història Moderna
i Contemporània

© del text:

Montserrat Jiménez Sureda, Clara Antón Jiménez

© d'aquesta edició:

Servei de Publicacions de la UAB, 2021

© Imatge de la coberta:

Autoretrat d'adolescència: Delfos en mi.

A la llinda d'entrada del temple de Delfos, hi havia inscrita la sentència *Nosce te ipsum*.

Qui entrava a saber havia de partir de la premissa que un mateix
era la clau d'entrada al coneixement del món.

Edició i impressió:

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Publicacions

Plaça de l'Acadèmia, Edifici A

08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

T. 93 581 10 22

sp@uab.cat

www.uab.cat/publicacions

ISBN 978-84-490-9423-1

A la preciosa Clara, el meu tresor, que conjuga en si mateixa tots els temps verbals que donen sentit a la vida.

Ai miei carissimi Vanda e Franco Cazzola, i nonni onorari della mia figlia, due delle persone più meravigliose che abbia mai incontrato. La sua presenza nel mondo lo ha reso migliore.

A les meves companyes i als meus companys del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, i a les companyes i companys en tots els àmbits d'aquesta casa, casa meva estimada, el recer del meu intel·lecte des que hi vaig fer cap ja fa moltes llunes.

Als doctors Elisabet Dilmé Carreras, Anna Maria Juanola Estruch i Albert Xifra Simon, tan bons professionals com bones persones, honor de la ciència, a la qual representen amb paciència, pedagogia i humanitat. A l'Ana Yetano Laguna, que posseeix l'enorme do de la generositat sense límits i la llum de la qual ha estat, per a mi, un far en la nit més negra.

«Los filósofos se equivocaron porque no tenían bebés. Ni Sócrates, ni Kant, ni Sartre, ni nadie habían tenido bebés para comprender la vida...»
Abécassis, E. *Un feliz acontecimiento*. Sant Andreu de Llavaneres:
Malabar, 2007 (2005), p. 183.

Índex

Introducció	13
Tema 1. <i>Mulier aut femina</i> . Una qüestió substantiva	39
Tema 2. <i>Ginaikes</i>	53
Tema 3. <i>Mulieres</i>	65
Tema 4. <i>Iudeae benemerenti</i>	85
Tema 5. La dona en la <i>societas christiana</i>	99
Tema 6. Misogínia, ginofòbia, filogínia.	121
Tema 7. Utopies i distopies. El món com a representació	141
Tema 8. Femeninotopies i masculinotopies	153
Tema 9. El Renaixement de les dones	167
Tema 10. De la ciutat de les dames al castell interior. Reforma i Contrareforma.	195
Tema 11. Amèrica	217
Tema 12. Barroques	237
Tema 13. <i>Per aspera ad astra. Sapere aude!</i>	271
Tema 14. Tot per a la dona, però sense la dona	315
Tema 15. La vocació per la vida. Les llevadores com a estudi laboral de cas	343
Tema 16. Votarem! La lluita pel sufragi i la igualtat de drets	373
Tema 17. Usos i abusos del cos. <i>Stay on the scene (get on up) like a sex machine.</i>	397
Tema 18. Els cinc sentits	417
Tema 19. <i>Kinder, Küche, Kirche. El conte de la criada.</i>	433
Tema 20. Les dones, ara.	459
Epíleg	467
Manifest per a un futur millor. Dona'm la mà. Clara Antón Jiménez.	493
Dedicatòria.	495
Selecció de bibliografia bàsica.	497
Agraïments.	499

Introducció

1. Aquest llibre respon al meu convenciment de la necessitat d'un manual de síntesi sobre la història de la dona. Cada disciplina té tendència a parcel·lar sectorialment la història en virtut de diverses constants des d'un punt de vista cronològic, geogràfic, temàtic...

Fet el capbreu, el conjunt d'especialistes que s'ocupaven del segment en qüestió se n'apropiava per apriació declarant-se'n amo absolut i legítim. S'intentava fer el terreny inaccessible als *outsiders* mitjançant el filferro punyent de la crítica destructiva a tot el que hi feien dins.

Cada segment tenia uns conreadors que s'abonaven exclusivament a les seves exclusives lògiques analítiques. La fi última de les ciències socials, però, és la comprensió holística de l'ésser humà. Així que és imprescindible una síntesi del que s'ha fet fins ara.

Si s'ha escrit que tota la filosofia occidental sembla una nota a peu de pàgina del pensament platònic, no estarà de més recordar que Plató emfasitzava el rol del pensador com a terapeuta de l'ànima més que com a simple acumulador de coneixements teòrics. Com altres homònims seus, creia en la utilitat de les ciències a l'hora de fer un servei social.

Concordo absolutament en la necessitat de transcendir més enllà de la concessió de trams de recerca. La història és la filosofia posada en exemples. És una *anthropíne sophía*. Ha de tenir un paper actiu en la millora de la convivència humana.

Les historiadores poden teixir la nostra puntada en aquest canemàs. No s'ha d'abandonar la divulgació de la història, com si fos un fill indesitjat, en mans de periodistes entregats al sensacionalisme de venda fàcil.

Potser més que qualsevol llibre, un manual és una síntesi de coneixements, creences, actituds i aptituds (també pedagògiques), valors, sentiments i emocions i identitats. Identitats continentals, corporatives, nacionals, genèriques, sexuals, familiars, religioses, econòmiques i d'amalgama estrictament personal de totes les anteriors.

Un manual és sempre la visibilització de la consciència crítica d'una professió concreta. Una consciència dins un context grupal i dins un paradigma interpretatiu. Un manual és una eina simbòlica per a un projecte de socialització professional. És un instrument que es proposa com a model explicatiu.

Entenc que la meua tria temàtica i la consegüent divisió en capítols és diferent de l'estructuració que solen fer els manuals d'història. Aquest llibre és per ser llegit, no perquè donin cap tram a l'autora.

L'autora ha aspirat amb aquest llibre a ser tan socialment útil com pugui, bo i sabent que, segurament, ho serà ben poc. Moltes vegades, plantejar una qüestió és començar a solucionar-la.

Tanmateix, he estat conscient en cada línia que la meua interpretació sintètica quedava fixada com a proposta d'interpretació a seguir, és a dir, que actuava com a *influencer* acadèmica. Si més no, potencialment.

Per mor de la utilitat, he decidit d'incloure els capítols més cars del volum: aquells que tracten sobre les professions i els menesters de les dones, incloent-hi la maternitat. He dedicat un espai preferent a algun ofici en concret, com el de llevadora, ni que sigui per homenatjar l'analogia platònica de la proporcionalitat entre la *μαίευσις* de la llevadora i el *ἐλεγχος* del filòsof, que inclou categories, apories i transcendències en un cercle immanent.

2. En un antic règim que, a Espanya, va perllongar-se mentalment fins al 1990, ser home era posseir un capital simbòlic, un capital redituable. Les dones i els infants tenien un valor d'ús que havia de servir a aquells. I prou. El seu indisputable capital humà era invisibilitzat —perquè no fes ombra— pels regents d'un model social adultista i androcèntric.

Com una ameba determinista, la història escrita pels homes va fagocitar la història de les dones i la història dels infants. En la major part de les digestions, no en va quedar ni rastre. En una petita part, les dones (i, molt menys, els infants) apareixen a manera de pseudòpodes, com a apèndixs mòbils en la perifèria del cos central.

Normalment, els infants solen tenir el sentiment de ser inexistents per als adults que els envolten. Sentiment que coexisteix amb el convenciment que ells no poden tenir la menor capacitat d'influència ni en el món, ni en la seva pròpia vida, cosa que els deixa en mans dels adults que n'han de tenir cura i que són una enigmàtica loteria per a ells. O els tracten bé o no. Si no hi ha altre remei, han d'aguantar el que calgui.

Les nostres avantpassades segurament que se sentien igual. Els nostres avantpassats tenien el costum de no deixar que participessin en res quan es tractava de poder. Ara bé, de netejar i de cuinar i, en general, de servir-los, tant com en volguessin.

Als infants d'ara, els adults que els envoltem solem impartir-los, dia a dia, magnífiques lliçons pràctiques sobre democràcia no participativa amb el pretext formal que són petits, no entenen res i no estan preparats.

Els mateixos arguments paternalistes i supremacistes que s'aplicaven a les nostres avantpassades. Segur que els qui determinaren tirar la bomba atòmica sobre Nagasaki sí que sabien ben bé què es feien o potser és que estaven de molt mal humor perquè tots ells tenien la regla aquell dia.

El principal tret del caràcter dels nostres avantpassats no sembla que hagi estat la preocupació social igualitària, sinó el «tot per a mi». La ciència dels éssers humans no ha estat mai neutral.

Les institucions que han tingut capacitat per legitimar i transmetre el coneixement han estat creades pels homes sota supòsits de poder i control social que els afavorien en una classificació genèrica i que els posaven a les mans el domini de qualsevol estructura, domèstica o pública.

Aquest esquema basat en uns supòsits biològics falsos que asseveraven la inferioritat natural femenina silenciaven i deslegitimaven el saber científic femení tant com les seves detentores.

Els filòsofs, que han pontificat des de la nit dels temps sobre el sentit de la vida, eren incapaços d'infantar. Haurien pogut matar (si haguessin volgut), però (ni volent-ho molt) no haurien pogut (ni poden) donar la vida.

Això només ho podem fer les dones. Només les dones podem infantar. La paradoxa fou que la maternitat, com les dones, durant molt de temps, va ser *cosa de homes*, com el conyac (encara no brandi) Soberano.

3. *Ai posteri l'ardua sentenza.* D'una manera així de naïf confiaven els nostres avantpassats en el concepte de progrés, donant per fet que els seus successors serien implícitament millors en sentit moral que ells mateixos. Devien pensar que era impossible que fossin iguals o pitjors. En aquest sentit, els nostres pares i avis també s'equivocaren.

Que som imparcials, nosaltres, en decretar les gràcies i desgràcies dels homes del Renaixement? La infal·libilitat només la té el Sant Pare des del 18 de juliol de 1870, quan el Primer Concili Vaticà va expel·lir la Constitució Dogmàtica de l'Església de Crist intitulada *Pastor aeternus*.

Tanmateix, l'any 2010 hi havia 2.168 bilions de cristians al món. La resta d'éssers humans no combregava amb el concepte. I, dins els cristians, en la mateixa data, 1,1 bilió eren catòlics. La resta tampoc no s'adheria a la supremacia petrina amb els seus corollaris dogmàtics. I, encara, dins els catòlics tampoc no hi ha unanimitat en la fe absoluta que els papes de Roma no s'equivoquen mai quan actuen com a vicaris de Crist a la Terra.

El concepte d'infal·libilitat del presumpte tribunal de la història que bastiran les generacions futures per absoldre o condemnar o exaltar les actuacions dels seus avantpassats no és més que una fal·làcia filosòfica, si qui hi apel·la hi creu, o una argúcia barruda de l'espavilat de torn que el que creu és que els interlocutors són, per sistema i perquè no són ell, literalment imbècils.

M'he decidit a escriure aquest *Manual d'història de la dona* seguint un suggeriment de sir Winston Churchill. Intel·ligentment, l'insigne *gentleman* va defugir les responsabilitats contemporànies apel·lant al tribunal de la història.

La història ja ens jutjarà, va dir. Doncs, per si de cas, val més figurar, enmig de tan il·lustre magistratura, en el bàndol dels qui l'escriuen, així les dones ens assegurarem que el veredicté ens sigui del tot favorable. D'aquesta manera és com sempre s'ha escrit la història i d'aquesta manera és com es continuarà escrivint —auguro— pels segles dels segles. Amén.

A les dones, el fet de ser simples objectes d'anàlisi per als col·legues historiadors de les èpoques pretèrites no és que ens hagi anat gaire bé. I és que, ja se sap, la justícia és un concepte mitològic. On dintre es troba, a part d'entre els cossos teòrics de les diferents civilitzacions humanes, és a dir, a la caverna de Plató?

El cosmos no sembla imbuït del sistema de justícia moral. Cap planeta: ni Júpiter, ni Saturn, ni Neptú, ni Urà, ni Venus, ni Mart, ni Mercuri. Ni tan sols, l'astre rei presenta cap cosa que s'hi assembli.

I la Terra? On es troba la justícia a la Terra? En les relacions que s'estableixen en les cadenes tròfiques sòlides, líquides o gasoses? Hi pensen, molt o poc, en la justícia, minerals, vegetals o animals?

A la natura, on impera la llei del més fort (en el sentit d'adaptat al medi), no es troba enlloc. La cultura humana l'ha hagut d'inventar, aquest meravellós i utilíssim concepte, i l'ha anat estenent i ajustant als diferents paradigmes interpretatius de la realitat que ens envolta.

Ara ens toca a nosaltres, a les dones. No és un simple usdefruit d'aquest concepte. Tenim tot el dret a una propietat plena, a la fusió del domini útil i el domini directe. Aquest és el nostre moment històric. El *kairós* de la Montserrat, concretament. Ara bé, aquest instant cronomètric no ens l'ha d'apuntar cap rellotge històric, sinó que l'hem de construir nosaltres.

La història és un concepte que han edificat les persones, així que el concepte, *per se*, no té més complements que els que les persones hi col·loquen. No té, *per se*, cap tribunal, ni cap sentit de l'equitat ni de la justícia, no té moments per a cada un dels seus individus i no té res. Res més que el que li vulguem atorgar els que el fem, el concepte, dia a dia.

Així que, si volem que aquesta sigui la nostra hora, ens hem d'aixecar de les nostres poltrones o hem de sortir de les nostres cuines i hem d'anar a moure les busques, hem d'anar a tocar els quarts, hem d'agafar la campana pel batall i estirar ben fermament i de forma continuada la corda que la fa sonar.

Hauríem de procedir sense falses i temptadores demagògies, sabent que el *vulgus*, en general, no aprecia gens el relativisme i la provisionalitat de les veritats històriques. La gent no vol dubtes. Vol certeses. Com més simples, millor.

És un desafiament, ja que l'única forma real que permet que el coneixement avanci són les preguntes. Els infinits interrogants. Si els nostres avantpassats no se'ls haguessin plantejat, encara estaríem a l'entrada d'una caverna bruelant davant el desconegut.

La massa vol respostes i les vol ara i aquí per poder jutjar i salvar els bons, que solen ser els seus, i condemnar els dolents, que solen ser els altres. La historiadora que s'adapta als gustos de la gernació sol ser adorada per aquesta (potser blasmada en la generació següent; l'únic immutable és el canvi).

La que no exerceix com a intel·lectual orgànica del poble (estem, a Occident, en sistemes on governa el *demos*, si més no, teòricament) sol ser ignorada (pot ser descoberta *a posteriori* i aclamada com a visionària, això sí). Quan fou morta la combregaren.

La història dels homes i la història de les dones té la divergència desconcertant de les vides paral·leles. Són les dones les que han d'agafar les regnes del seu destí. Són les dones les que s'han d'empoderar. Si de mantenir la pau se n'encarregués un exèrcit, potser acabaria havent-hi una guerra. Si de salvar la humanitat se n'encarregués el dimoni, potser les ànimes no arribarien al Cel.

4. La definició de les dones va crear un espai simbòlic en què la realitat es transforma conceptualment per adequar-se al missatge de l'emissor. El món, doncs, esdevenia símbol a través de les paraules que el construïen com a tal, que el fixaven com a representació cultural.

La misogínia va esdevenir la filosofia de vida dominant a Occident fins a la segona meitat del segle xx. Com a norma, la trobem en tots els filòsofs i en totes les disciplines que apareixen com a patums en els manuals d'ensenyament: des dels pares de l'Església fins a Sigmund Freud.

Els receptors assumien fàcilment aquest univers simbòlic articulat com a missatge. I, tancant un cercle, aquest univers simbòlic era capaç de transformar la realitat en què es basava a través de la seva pròpia recreació a mesura que anava sent assumit com a model nou.

Atès que una sola dona pot corporificar la situació concreta de la seva època històrica, en cada capítol d'aquest llibre hi ha noms propis. Aquests noms propis, mentre representaven el seu moment, tal volta contribuïren a modificar-lo. En tot cas, han contribuït a humanitzar (a donificar, pròpiament) el meu redactat.

A través dels segles, les dones han estat sotmeses a processos de reificació. Se'ls ha negat la capacitat intel·lectual, és a dir, se les ha cosificat. Molts homes, majorment intel·lectuals, però també esposos o pares de família (i, paradoxalment, també tantíssimes dones), van usurpar a les dones, al llarg de la història, un espai que hauria d'haver estat compartit.

Van escatimar a les dones un indret on projectar-se. I tantes dones, en benefici propi, ajudaren els homes a oprimir les seves iguals que es podria parafrasejar Hobbes amb un *mulier mulieris lupa est*.

La instal·lació del regne del cognitiu despullat absolutament de qualsevol dimensió sentimental produeix anorèxics emocionals en sèrie. Nogensmenys, amb l'argument de l'excessiva emocionalitat femenina, en totes les èpoques històriques, llevat de la contemporània, s'ha promocionat una deportació pública de les dones, un ingrés en la clausura domèstica pel seu propi bé.

Al llarg de la història, hi ha hagut molts espais de subjectivació de les dones i aquests han produït, majoritàriament, discapacitats en el desenvolupament, no només femení, sinó també global, tot i ser les dones la meitat de l'espècie humana. Els que codificaren la subjecció de les dones, els que van escriure que aquestes dones no tenien ànima eren homes de cultura. S'ho creien?

Segurament molts d'ells creien que s'ho creien i d'altres volgueren creure-s'ho. Gaston Bachelard (1884–1962) va demostrar que el progrés de la ciència i de la comprensió del món que ens envolta podia ser bloquejat pels canemassos mentals que conformen el nostre inconscient.

Els prejudicis individuals de molts científics de sexe masculí han contaminat la percepció que ells han tingut de les dones. Molts d'aquests homes, perfectament civilitzats en altres aspectes del seu capteniment, han bastit un sistema moral sobre els seus prejudicis i els seus complexos, esdevinguts obstacles epistemològics per a la comprensió de l'univers femení.

Ja no al·ludim a individualitats percebudes en l'actualitat com a conservadores o directament reaccionàries. Són ben coneguts casos flagrants de misogínia entre Jean-Jacques Rousseau, Santiago Ramón y Cajal, Fidel Castro o Gabriel García Márquez, per no esmentar altres personatges icònics del pensament etiquetat d'esquerres.

En aquest sentit, són gairebé inintel·ligibles per a mi els esforços (dignes de ser emprats en causes més nobles) de competents i feministes investigadores [com Sarah Kofman (1934–1994), Maudemarie Clark i, àdhuc, Judith Butler (*1956)] per redimir alguns d'aquests fatxendes (com ara l'idolatrada Frederic Nietzsche) de la nota de masculista.

Ho eren. Era l'habitual, el políticament correcte, en aquell moment històric. No cal fer-ne escarafalls. *Well, nobody is perfect* (Ningú no es perfecte), com digué l'adorable Os-good Fielding III per la boca del gran Joseph Evans Brown (1891–1973). Repetir que no ho eren no canviarà la realitat, si de cas enganyarà els que pronuncïin i escoltin el mantra.

Les recerques més recents dels investigadors del concepte de prejudici estan analitzant les formes del que anomenen «prejudici subtil», capaç de conviure sense estridències en individus amb un sentit elevat de la tolerància i l'igualitarisme.

Des de la història podem donar fe que individus disposats a deixar-se matar pels drets de l'home i del ciutadà han estat furibundament misògins. Les dones (i sovint, també, els infants, associats a les primeres), per a ells, eren percebudes com una mena d'exogrup estrany als seus valors.

Nogensmenys, si és certa l'existència del que Tocqueville definí com a *Homo democraticus*, també és veritat que molts d'aquests homes pioners en la defensa dels drets dels seus parells sexuals van exercir la tirania dels dominadors —el despotisme democràtic del sexe masculí— per impedir la plena emancipació de les seves dones.

Des de les bases fins a les cúpules, es pot afirmar que aquests demòcrates eren també homòcrates. Practicaven exclusivament l'homocràcia i negaven l'extensió dels seus beneficis socials a les dones.

Aquesta exclusió social de la dona dels espais privilegiats que els homes s'havien reservat per a si té també un component de construcció d'un nosaltres a través de l'exclusió de les altres.

La misogínia ha estat un eix conductor, una pràctica fundacional d'aquests fonaments, un mecanisme estabilitzador del col·lectiu masculí, una contraidentitat comuna que ha aglutinat unes individualitats tan diferents que, si no fos per aquest element exterior presentat com a enemic comú, haurien topat entre elles, potser de manera violenta i dramàtica.

Segurament, el fet de victimitzar les més febles ha esquivat tensions grupals entre uns homes que corrien el perill de prendre-hi mal. Així que les dones s'han fet servir com a boc expiatori de societats patriarcals senceres. Per exemple, durant la terrible època de la cacera de bruixes a Europa. No totes les dones, és clar. Només les que es percebien com a socialment vulnerables i, per tant, un blanc fàcil i sense indesitjables efectes secundaris per al grup agressor.

D'entre aquestes dones, solia triar-se aquelles que es desviaven de la norma social establerta pel grup. Per un grup en què també hi havia dones que podien intervenir en la selecció i càstig simbòlic de la malfadada. Dones el jo de les quals era percebut com una provocació permanent pel sol fet d'existir tal com eren: per la seva independència de criteris, pel seu comportament social, per les seves diferències, físiques o psíquiques, per la xarxa de relacions que establien...

La vigilància, la regulació, la persecució i, si esqueia, el puniment de l'alteritat femenina, en general i de forma particularitzada, va esdevenir un mer mecanisme per estabilitzar l'ordre patriarcal. Per tranquil·litzar emocionalment les pors dels homes.

Hi ha un paral·lelisme bastant intens en aquestes pautes de conducta i les que se segueixen en el cas d'altres col·lectius. És el cas dels infants, la història dels quals, malgrat haver existit en totes les èpoques, encara és a la perifèria dels interessos i de l'atenció dels corrents dominants en historiografia.

La dona ideal és una creació de l'home. Un reflex de les seves contradiccions. D'aquí que la imagini casta (per als altres) i, alhora, lasciva o, més lingüísticament correcte, apassionada i ardent (en la més estricta intimitat i només per a ell solet, és clar).

Les dones reals no som mai com ells ens volen. Som com som. I n'hauríem d'estar harmònicament contentes. O hauríem de corregir aquells elements disfuncionals o poc ètics que ens fan patir o que perjudiquen terceres i innocents persones. No cal buscar tres peus al gat. Em refereixo a característiques com el sentit de la responsabilitat i la seva aplicació a les criatures (els infants) que depenen de nosaltres.

Ha estat recurrent que s'hagi analitzat la visió de la dona en els escrits masculins. Les Laures i Beatrius inspiradores i protagonistes de tants versos. També ha estat comú que es busqui la identitat de les models dels nus femenins de Modigliani i d'altres. Fóra interessant que es busqués, ara, la visió dels homes en els escrits femenins. Com els perceben elles.

En els testimonis escrits de les dones es pot apreciar densament la seva corporeïtat lingüística. Ara bé, en escriure, una persona real, ineluctablement, ficcionalitza una part de si mateixa, la que presenta al lector. L'emissor intueix, ni que sigui de manera difusa, que qualsevol lector, en primera instància, és un moralista. El primer que farà serà jutjar els seus actes.

Cal tenir present que les dones han desenvolupat la seva capacitat per al pensament abstracte en entorns culturals hostils a aquesta eclosió, tenint en compte el lector o l'espectador implícit de les seves produccions culturals.

La feminitat sempre estigué sotmesa a l'autoritat masculina. Així que moltes recorregueren a estratègies socialment acceptables per garantir la supervivència de les seves obres: van escriure usant pseudònims masculins o van empunyar l'escut protector de l'escriptura per comandament d'una altra persona, sovint de sexe masculí.

L'adjectivació que s'ha aplicat a la dona permet copsar la construcció de la imatge simbòlica d'aquesta. En el cas dels escrits del jo, permet entendre les autorepresentacions i la vinculació i relació amb l'entorn circumdant.

Les fèmies han estat, sempre, sotmeses a una autoritat superior. I sovint, per fer-se escoltar i ser respectades, han hagut de parlar ventriloquitant les idees dels altres, sent un puntal per als seus mateixos subjugadors.

Quantes dones continuen encara autoenvilint-se per agradar en el seu entorn masculí? Quantes vegades hem sentit, dels llavis d'una dona, que les dones són més punyeteres que els homes? Que les dones tenen més astúcia, més picardia, més maldat, però que (ai, amiga!) la dissimulen millor?

Al llarg dels segles, els homes han procurat l'accés de les dones a un saber instrumental destinat al seu benefici propi, a ser millor servits (és a dir, amb més eficiència) per aquestes.

Aquesta formació subordinada al benestar del gènere dominant dificultava, en canvi, l'accés femení a un saber teòric i conceptual que podia permetre el qüestionament de l'hegemonia del sexe masculí i de la vertebració de la societat patriarcal. La costura estava bé; els quaderns de ganxet o de punt de creu, també. La filosofia (llegir *El contracte social*, per exemple), no.

Normalment, els fills (i les filles) de les elits ja tenien la cultura a casa. Als centres d'ensenyament, els homes només hi anaven a fer relacions i a treure's els imprescindibles títols per poder exercir d'alguna cosa important. Aprendre la gramàtica acadèmica ens permet comunicar-nos, sense ser menyspreats com a *cockneys*, amb les elits socials que ens governen.

Per a totes les dones —les de les elits i les humils— la família no només era l'àmbit de referència, sinó que era també el seu projecte vital. En l'antic règim, la biologia era una vocació subliminàriament imposada des que hom naixia.

De vegades, la família era l'únic projecte vital de què les dones podien disposar. Era l'únic valor personal i l'únic valor social que se'ls posava a l'abast. Un dels pocs lleures que se'ls permetia anava de bracet amb aquest projecte vital.

Era l'educació sentimental en forma d'ensinistrament escapista i emocionalitzador (res de conrear un raciocini que hagués implicat d'interrogar-se massa) que proporcionaven les *novel·les roses* i tota mena d'artefactes culturals edulcoradors de la realitat.

No s'entén que les dones no hagin estat els subjectes dels llibres d'història, perquè si hem d'usar amb propietat el concepte de subjecció, elles i la mainada han estat els grans subjectes de la història.

Durant molts segles, els homes, només pel fet de ser-ho, ja tenien dret a les vides i hisendes de les dones, a les quals aplicaven un adjectiu possessiu. Aquests homes van crear un món al seu gust i mesura i les dones hi estaven per servir-los.

5. Una persona és una cultura. L'ésser humà és, en si, un ens programàtic. Anuncia (amb el seu cos, amb la seva actitud, amb les seves relacions personals, amb la roba que es posa...) el programa de la seva pròpia vida.

Durant segles, ser un home ha estat l'excusa perfecta —socialment ben acceptada— per a comportaments que haurien dut una dona al patíbul. L'adulteri, per exemple, ha estat ben vist. Tothom acceptava que el mínim que un mascle podia fer era córrer (amb la llengua fora i l'alè perdut) darrere les seves gònades quan aquestes empaïaven algú del sexe oposat.

Ara bé, una sola persona pot expressar, de forma inconscient, la cultura de tot el grup al qual pertany. En una anàlisi publicada al *Mexican Journal of Eating Disorders* el 2012, que relacionava la imatge corporal i la conducta alimentària d'una mostra de dones pertanyents a realitats socioculturals (i politicoeconòmiques) tan diverses com les alemanyes i les mexicanes, s'arribava a la conclusió que les segones mostraven una relació més estreta entre la insatisfacció corporal i la dieta restringida.

Els diferents agents socials operen amb representacions de gènere que s'incardinen en el paradigma imperant en el seu temps i en el seu espai; en el seu moment històric concret. En una mena de procés que es retroalimenta, aquests mateixos agents ajuden a enfortir aquest mateix paradigma. Les elaboracions simbòliques i inconscients sobre els rols de gènere són determinants en els reconeixements socials i, de fet, de drets i deures d'aquests mateixos gèneres.

Els agents que intervenen en la construcció col·lectiva d'una identitat social solen moure's per *habitus*, dels quals les representacions de gènere són expressions concretes. Aquests agents reben, però també doten (envigorint-los) els significats de la realitat social.

En les comunitats petites, els agents rectors i productors de discursos (els membres d'un equip consistorial o el mossèn) solen tenir la capacitat de condicionar la percepció i les accions (si més no, fins a un cert punt) d'una àmplia massa de receptors del seu missatge.

Durant mil·lennis, la cultura aplicada a les dones tenia uns límits estrets i estrictes, tendents a l'acceptabilitat social de les famílies a les quals elles pertanyien, a guardar les aparences, a negar els conflictes, a obeir.

En el patriarcalisme, sempre hi ha hagut la negació de les necessitats de les altres, sempre hi ha hagut la idea d'amenaça i de les enemigues a combatre (i a abatre). En aquella vella societat, es construïren estructures autoritàries i jeràrquiques i es van racionalitzar tot de controls que solidificaven i reforçaven les conductes masculines de domini (i les femenines i les infantils de submissió).

No és res que hagin inventat els homes. Dian Fossey (1932–1985) ja descriu aquests patrons conductuals per part dels mascles alfa dels grups de goril·les que analitzava. Les humanes, com les primats més febles, poden establir estratègies d'unir-se a un enemic al qual creuen que no poden vèncer i així, a l'antic règim, les mares conspiraven contra les necessitats biològiques dels fills.

Les dones de classes altes instaven al rendiment econòmic i cultural que prometia èxit i reconeixement social. Les relacions paternofiliales perdien la confiança en les aptituds i les característiques dels fills. Els fills s'ensinistraven, com els gossos, si bé de manera més sofisticada, però conductista al capdavant. Les filles, també. En una altra esfera.

No s'ha de caure en la trampa presentista i antisistema de creure en una utòpica i harmònica avior. Tampoc cal simplificar unes situacions morfeïformes. En el passat i en el si de les famílies, imperava la gerontocràcia, la tirania dels vells a través del maneig de les herències com a factor d'una cohesió familiar aconseguida mitjançant el xantatge econòmic.

En aquests nuclis hermètics i codificats de micropoder, la persona nouvinguda era percebuda com una amenaça potencialment dissolvent de l'ordre establert. Aquest mateix ordre era, de cara a la galeria, patriarcal. Dins l'alcova conjugal, la balança s'equilibrava usant altres mecanismes subrepticis. El cas solia ser que, per aquesta concatenació de causes, els gendres solien ser més respectats que les joves.

Dins l'esfera domèstica, la malvolença de les sogres solia concretar-se en les percebudes, inconscientment, com a rivals. L'aportació laboral de les joves solia ser molt mal retribuïda, psicològicament, ja que eren aquestes mateixes sogres les avaluadores d'unes tasques i unes actituds que es produïen dins els domèstics dominis de la llar que senyorejaven. Sovint les murmuracions de les sogres amb els *seus* es concretaven en el que avui s'ha batejat com a assetjament psicològic col·lectiu cap a la jove.

Cada societat prescriu els comportaments associats a l'ésser home o dona. Cada grup humà construeix una determinada narrativa, un discurs que explica, justifica i legitima les seves estructures.

La identitat de gènere suposa una ubicació no només individual sinó també dins un col·lectiu. Cada individu adopta un posicionament social en funció de diverses variables que s'integren en la seva identitat personal. Entre aquestes variables no només hi ha la de la conveniència.

Ara bé, malgrat que en l'antic règim les dones eren confinades a l'esfera privada, cal no oblidar que els diners no ho eren tot. Dones que no tenien cap altre capital que el seu comportament es convertiren en éssers socialment ben vistos (si no obertament admirats) i pogueren exercir una mediació social, una influència entre els seus semblants.

Sobretot si emparaven aquest prestigi virtuós en una institució potent que l'amplifiqués mitjançant la propaganda, com en el cas de les santes i l'Església. Felip IV escrigué cartes demanant consell a sor María Jesús de Ágreda (1602–1665), a qui tractava segons el model de la «divina mare» per la rellevància moral que li atribuïa.

Fa poc que les dones s'han visibilitzat com a col·lectiu en l'esfera pública. Atès, però, que elles sempre foren (encara que no estiguessin), la seva presència no va ser anul·lada del tot. Ara bé, el marge d'espai que se'ls permetia d'ocupar era ben irrisori.

Els manuals d'història de la literatura, per exemple, sempre les col·locaven al final de cada unitat temàtica (i ja era molt), com una mena d'apèndix, d'excepció (generosament, cavallerosament i cortesament concedida per algun filòleg, no per tots) que confirmava la regla de la vinculació de la masculinitat a la creació, també literària.

Algunes de les descripcions d'aquestes escriptores s'acompanyaven d'un comentari indulgent que solia etiquetar la seva producció de frívola, fàcil o de pertànyer a un gènere menor destinat bàsicament a lectors poc exigents (de sexe femení). Si l'escriptora en qüestió havia tingut èxit, àdhuc havia de patir els retrets, teòricament dictats per l'erudició (i pràcticament dictats pel ressentiment), que l'acusaven de comercial. Aquest menyspreu va afectar una gran novel·lista com Jane Austen (1775–1817).

Molts dels crítics que formulaven tals sentències estaven emetent no pas judicis, sinó prejudicis. Socials o personals, no pas literaris. En aquest sentit, molts d'aquests crítics fonamentaven la seva opinió en el criteri d'altres crítics, presumptament consolidats i més reputats que ells.

Aquests primers crítics valoraven sobretot el seguiment d'unes formes canòniques. El cànon prevalia per sobre d'altres consideracions, com la creativitat i la innovació temàtica. Escriure sobre la guerra, per exemple, era superior que escriure sobre la cuina; l'esfera pública sobre la privada; les grans idealitats nacionals sobre les petites realitats domèstiques. Els sistemes educatius occidentals, a primària, secundària i a la universitat, han prioritzat fins avui aquests currículums asimètrics.

6. La genealogia de la desigualtat és molt més antiga, però jo he començat aquest llibre en l'escenari dels tres pilars fundacionals de la cultura occidental contemporània: Grècia, Roma i el judaisme.

En la mitologia grega, Europa és una dona. Els continents solien ser femenins. Àsia era una oceànide, filla d'Oceà i Tetis. Sobre la deessa Àfrica, els parers són més controvertits. Aquest llibre se centra en la història de les dones occidentals, culturalment europees.

Tot i ser un llibre polifònic, per la impossibilitat d'abastar la dimensió que hagués adquirit si l'hi hagués inclòs, he deixat la cultura islàmica als seus especialistes, infinitament més preparats que no pas jo.

La cultura europea és una preciosa amalgama, entre d'altres, de les predecessores ibera, hel·lena, jueva, llatina i cristiana. Tampoc no voldria menystenir el llegat de la prehistòria i dels homínids i la nostra condició animal, ja que m'ha vagat de contemplar l'inefable espectacle de qualque representant de la saviesa actuant com un troglodita, amb un impecable i darwinian sentit de la territorialitat tribal.

Atès que no tinc complex de culpa postcolonial (que jo sàpiga, no he fet res dolent, a banda de néixer), no em reca de confessar que m'agrada, la cultura d'aquí. Però no com al doctor Pangloss. Potser el que em resulta plaent és la seva capacitat d'hibridar-se, de creuar-se, de metamorfosar-se, de sumar, d'incorporar.

Cal recordar que aquest llibre vol ser un manual d'iniciació, unes beceroles molt simples que traslladen al paper una part del contingut de les meves classes sobre història i gènere en l'època moderna.

Jo no m'hauria plantejat de fer un manual d'història de les dones si no hagués estat professora (fa anys que ho soc) de l'assignatura Història i Gènere en l'Època Moderna. És una assignatura vital i no només per a la carrera d'història.

Al llarg d'aquests anys, he tingut alumnes de les més diverses procedències curriculars i geogràfiques: d'història i humanitats, de dret, de ciències polítiques, d'estudis anglesos, i cada cop més Erasmus. La seva presència m'han enriquit. Han estat fines-tres obertes al món, ambaixadors dels seus països.

Al llarg de tots els cursos, però, hi ha hagut un mínim comú denominador. La major part dels alumnes ha estat de sexe femení. Hi ha la percepció que la història de gènere és cosa de dones. Això ho pensa una part dels homes hispànics, però no ho pensen Led Zeppelin, Iron Maiden, AC/DC, Coz i altres testosteròniques bandes de *heavy metal*.

Recordarem a alguns desmemoriats senyors que el disc emblema del grup de Jimmy Plant es titulava *Mothership* (Maternitat). El 1971 (quan va sortir al mercat), amb l'*hit* «Stairway to heaven», aquests i altres músics ja eren ben conscients que el mot feminitat està carregat de força. No la força bruta d'un animal. Una altra mena de poder més efectiu.

És útil al bé comú que algunes persones (d'ambdós sexes) superin el platonisme cultural i surtin del món dels prejudicis o, si més no, que s'adaptin al paradigma europeu del segle XXI. Tocar de peus a terra no els farà cap mal. Al principi se'n sortiran amb una mica d'incomoditat, cultural més que res. Després, hom s'hi acostuma.

7. Paradoxalment, en un sexe etiquetat de dèbil, el primer accés de les dones al treball és el del treball propi dels esclaus i els obrers. És a dir, el treball físicament més dur i perillós. Més exhaustiu, en el qual hom diria que és més necessària la testosterona.

Molts d'aquests treballs integraven la violència com una de les eines del negoci. Les dones mostraven, igual que els homes, una habilitat per lluitar i per assumir posicions agressives. Les pastores es podien enfrontar amb un llop amb l'ajut de la seva valentia (o la seva desesperació) i armades rudimentàriament amb un pal.

Elles tenien un capital corporal, com els homes; però, a diferència d'ells, a elles l'entorn els el devaluava i limitava, en el millor dels casos (i negava, en el pitjor), les seves possibilitats de negociar una identitat ocupacional.

Sovint, les dones construïren les seves pràctiques laborals (que arribaren a generar un folklore propi, com en el cas de les cançons de bugadera) al marge de les construccions discursives masculines, que semblaven viure en un espai utòpic sospitosament similar a aquella sèrie de dibuixos animats que es titulava *El món d'en Yupi*.

Les interseccions reals de gènere i de classe desafiaven les expectatives que es reflectien en les normatives legals. En el passat, però, el treball no era emancipador per a la majoria de les dones. Era una baula en la llarga cadena de les seves subjeccions.

Amb tot, el treball domèstic de les dones ha garantit la reproducció de la societat. Ni més ni menys. Ha estat la primera font de riquesa col·lectiva en permetre, en primer lloc, la subsistència de les cèl·lules familiars.

Les societats han fet una assignació diferent dels espais segons el gènere, però la integració política del conjunt hauria estat literalment inviable sense el concurs primigeni femení.

La dona ha treballat sempre i ha treballat molt. Ha estat sempre pluriactiva. Les dones no fan mai vacances; es limiten a canviar d'activitat. La identificació masculina de treball a feina exterior remunerada, però, ha dificultat el reconeixement del treball femení domèstic no remunerat.

Les pageses, les ramaderes i, en general, totes les que s'escarrassaven en explotacions familiars han estat menystingudes perquè s'ha considerat que la seva tasca ha estat perfectament natural. El normal, el corrent, gens ressenyable històricament, el que tocava, el que s'havia de fer. Tan natural com respirar.

En els països que confinaven les seves dones a l'esfera domèstica, el fet de poder sortir a exercir una feina remunerada va ser percebut com una conquesta femenina. Moltes pioneres van multiplicar el seu jo per moure's en les esferes en què s'havien incardinat. Eren pluriempleades arreu. No paraven mai de treballar.

Com si no hagués estat prou ser mestressa de casa. «C'est un sacré travail que d'être tout à la fois femme de ménage, cuisinière, maîtresse d'école, repasseuse, secrétaire aux formalités administratives (presque un emploi à plein temps), mère attentive, épouse aimante, etc. Oui, vraiment un labeur d'abeille dont un énarque ne voudrait pas. Ne veut pas», el definia Nicole de Buron (1929–2019) en la dècada de 1970.¹

Algunes dones, per ser millor percebudes i valorades per l'entorn, van assumir completament models masculins, tractant de demostrar que elles podien adaptar-s'hi i àdhuc superar-los. Unes quantes, immerses en una competitivitat per demostrar la seva suprema vàlua, es transformaren en homes que podien infantar. Es comportaven com ells.

La incorporació de les dones a l'esfera laboral socialment remunerada ha suposat haver de buscar mecanismes per compaginar feina i família i atorgar major importància a la qualitat de vida en el treball. La QVT ja s'està mesurant i els índexs confirmen que es reflecteix positivament incrementant la productivitat.

Moltes dones, a la feina, difereixen de molts homes en el fet que la seva motivació primigènia no és la de ser més (a còpia de competir i guanyar) que el company. Les dones han sabut incorporar a la seva praxi laboral la importància de dos factors com són el temps lliure (que els permet de compaginar les dues f: família i feina) i l'estabilitat laboral, que reverteix de manera positiva en l'estabilitat familiar intentant quedar, cop i recop, diferents cercles horaris, per exemple.

En el cas femení, optimitzar la gestió del temps i tenir bones relacions interpersonals (també a la feina, és a dir, no basar aquesta tan sols en la competitivitat que converteix l'experiència en un esport estressant) produeixen una satisfacció laboral que millora la qualitat de vida en els elements intangibles d'aquesta.

És bo (i es pot) integrar l'escala de benestar psicològic de Ryff per mesurar el grau de satisfacció personal respecte de percepcions com «propòsit en la vida», «relacions positives» i «creixement i grau d'autonomia». Quantes vides se'ns concediran? La recerca de la felicitat no és una mala causa. La salut no és només l'absència de malalties, sinó la consecució del benestar físic i psicològic.

Tanmateix, els sociòlegs han descobert que l'estructura d'un matrimoni determina la ideologia dels homes en el lloc de treball, juntament amb altres factors, com ara la cultura de la qual prové aquest home. Això és un desafiament més envers l'igualitarisme laboral.

De vegades, doncs, alguns companys de feina de sexe masculí impedeixen la promoció igualitària de les companyes. S'equivoquen. El principi d'unilateralitat laboral masculí priva la societat sencera del potencial creatiu de la meitat dels seus efectius.

1. BURON, N. de. *Vas-y maman* (París: Flammarion, 1978), p. 17.

Moltes dones aspiren a tenir les seves biografies, marcades pel compromís i la compaginació de la família i la feina, enllaçades per conjuncions copulatives i no disjuntives («i», no «o»). La gestió del temps i de grups humans no els és aliena. La compartimentació de tasques, tampoc. Aquest maridatge pot fer-se i pot ser feliç.

Les dones han aportat la seva experiència en aprenentatge organitzacional, ja que, secularment, aquesta ha estat la seva major especialitat en l'esfera domèstica. I també són bones en la gestió de capital, sobretot de capital humà, perquè també ha estat un aspecte que els ha requerit centúries d'especialització psicològica.

Malgrat tot, elles saben molt més del que mostren. Sovint els ha calgut entrenar la hipocresia, la mentida, com a mecanisme de defensa. Ara, poden canviar aquest engranatge.

Han de saber que poden explicitar els seus coneixements tàcits, sempre que els sigui convenient i beneficiós, a elles i als éssers altricials que en depenguin, els seus fills. La principal conclusió d'una anàlisi laboral entre homes i dones pot ser que tots dos són susceptibles de compartir valors, virtuts, defectes, actituds positives i negatives. Vaja, que som iguals en la diferència.

El 2016, un estudi conjunt d'EY (l'antiga consultoria Ernst and Young) i el Peterson Institute for International Economics, titulat «Is gender diversity profitable?» (És —econòmicament— rendible la diversitat de gènere?), exhibia el resultat d'una enquesta a 22.000 empreses de 91 països diferents.

L'anàlisi afirma que les companyies amb un 30 % de dones en càrrecs directius poden incrementar fins a un punt percentual el seu marge de beneficis. Cal subratllar que aquesta recerca no ha estat feta per una ONG, ni per ningú dedicat a l'ètica, sinó per un col·lectiu d'economistes no tan sensibilitzats per l'increment de la presència empresarial femenina, sinó per un altre tipus d'augment més aviat vinculat amb els diners.

Segons aquest document al·ludit, només Noruega i Islàndia (dos països no precisament paupèrrims) han aconseguit instal·lar aquestes quotes paritàries en el món dels negocis. Respecte d'això, els sectors financer, sanitari, de serveis públics i de telecomunicacions són els que ofereixen un percentatge de directives més alt.

En canvi, els sectors que gestionen matèries primeres, tecnologia, energia i serveis industrials tenen els executius més masculinitzats. Dins els països esmentats, l'Estat espanyol és a la cua de la paritat.

L'indicador d'Igualtat de Gènere que presentava la Cambra de Comerç de Barcelona confirma que Catalunya també està en l'ona de l'Estat espanyol. El 2015, el percentatge de dones en consells d'administració era del 4 %. L'altre 96 % eren homes. L'esfera laboral, a Occident, sovint és tan tecnificada com paternalista.

Els homes que s'esquincen les vestidures i es tapen frenèticament les orelles tot bruelant que no aguanten més les reivindicacions femenines, si tenen algun negoci i decideixen contractar només els seus parells, faran bé de saber que els nombres que va fer públics l'Institut Nacional d'Estadística l'any 2017 (a partir de l'enquesta d'estructura salarial d'aquell any) cantaven que les dones cobraven un 21,9 % menys per fer idèntic treball que un sòcies masculí.

Al país de la *liberté, egalité, fraternité*, aquesta discriminació salarial es denunciava ja el 1978, en què es constata que els homes cobraven un 20 % més de sou que les dones pel poderós —i emocional— argument que eren homes (i punt).

Nihil novum sub sole. Alice Salomon (1872–1948) ja se'n queixava el 1908 en la seva tesi doctoral titulada «Die Ursachen der ungleichen Entlohnung von Männern und Frauenarbeit» (Causes de la inequalitat salarial entre homes i dones). Més d'un segle després, estem molt a prop d'on érem.

La deficient aplicació de les lleis hispàniques i catalanes continua dificultant molt la compaginació de les esferes familiar i laboral a les dones. No hi ha centres públics de preescolar amb personal qualificat, amb horaris amplis i amb una filosofia de flexibilitat per a les famílies.

Els poders competents de l'Estat espanyol (i de Catalunya) s'estimen més invertir els diners de tots en infraestructures viàries (carreteres, aeroports, autopistes, auto-vies) que trinxen implacablement la nostra terra.

8. *Oikos versus agora.* En les darreres dècades del segle xx i les primeres del XXI hi va haver a Catalunya un procés de privatització de les famílies paral·lel al procés de privatització de les infanteses, si més no en medis urbans.

Els éssers humans han redefinit els seus lligams a Occident. La laïcització formal ha provocat que les consignes religioses (el «creixeu i multipliqueu-vos», sobretot) hagin deixat de regir en bona part d'aquestes cèl·lules familiars.

La desinstitucionalització de les famílies ha deixat pas a una progressiva reciprocitat entre els seus components. Abans les relacions entre pares i fills s'assemblaven a les establertes entre amo i esclau. I les relacions entre espòs i esposa presentaven analogies amb les del conqueridor (d'espais ultramarins) i els seus conquerits.

Ara, la normativa jeràrquica s'ha vist substituïda per un marge més ampli de negociació. No només s'han vist afectades les relacions de parella, sinó també les relacions intergeneracionals. Les biografies familiars han canviat.

Durant les èpoques moderna i contemporània, especialment dins el model burgès noucentista, es va consolidar una ideologia social que confinava les dones dins l'àmbit privat en qualitat d'infermeres i assistentes familiars.

La virtut femenina en què es feia major èmfasi (imprescindible d'interioritzar si es volia consolidar aquest paradigma) era l'abnegació. Ser dona implicava renunciar al jo i substituir-lo per l'ells.

La major qualitat femenina s'acompanyava d'una sèrie de virtuts auxiliars en l'imaginari col·lectiu que creava aquestes imatges: placidesa de caràcter, submissió, docilitat, sensibleria i pensió a l'endreça i al confort.

Mentrestant, els individus de sexe masculí, que eren els que solien crear aquests marcs que (a ells) els anaven com anell a l'anul·lar, senyorejaven una esfera pública en què podien arribar a uns assoliments quantificables en termes econòmics (com a guanys, beneficis o salaris), és a dir, reunien unes condicions objectivables com a èxits socials. I així se'ls reconeixia. Públicament.

No com a elles, el major reconeixement de les quals quedava en el fràgil i efímer elogi que les categoritzava, en converses informals, com a «unes bones dones», dependent de la grandària de la creu familiar (en referència bàsicament a les persones de la tercera edat de què solien tenir cura, ja de la família d'origen, ja de la família política, sogres i cunyats) que afeixugués les seves espatlles.

Els individus, sobretot les dones, han guanyat autonomia i llibertat. Ja no han de ser necessàriament les cuidadores de tots els individus malalts d'una família extensa.

S'han externalitzat i professionalitzat tasques que abans feien elles de franc. Tasques a les quals, abans, no es donava cap importància social. Ara ja sí. Especialment si les fan els homes. El model familiar que exigia el sacrifici femení amagava una extrema precarietat dels serveis col·lectius perquè les prioritats socials imposades pels estats eren altres.

En aquest sentit, a Espanya hi ha hagut una enorme masculinització en el món del treball i un biaix laboral androcèntric concomitant amb la primera. Aquests trets es reflecteixen en la quotidianitat de la feina, en les relacions entre companys, en les normes consuetudinàries (sovint no escrites) de les empreses. La llei de conciliació encara no ha estat mentalment assumida.

Els canvis en la tecnologia reproductiva acompanyats de la mutació de les mentalitats han estat factors alliberadors per a les dones. Tanmateix, cal tenir en compte que, encara, la família (amb la dona com a puntal d'aquesta) és el principal servei social de la societat espanyola de 2021.

Ella arriba on no arriba l'Estat. Ho saben bé tots els pares que es refien dels avis (especialment de les àvies-cuineres-infermeres-mainaderes) davant qualsevol contingència escolar. La xarxa familiar proveeix el que és incapaç de proveir la mínima xarxa social espanyola —catalana també— de serveis per al benestar de la ciutadania.

Aquesta migradesa fa que, a Espanya, l'esfera laboral entri en una competència antagònica amb l'esfera domèstica, especialment en el vessant reproductiu. De fet, la maternitat ha estat la primera raó per ensenderar les dones cap a la domesticitat.

Les llars felices són els espais potencialment més còmodes i sensats perquè els bebès creixin. No s'hi val a enganyar-se. I aquí, tiro pedres al meu terrat: quan són molt petits, els nens amb qui estan millor és amb les seves mares.

Només cal fer l'espai confortable per a tots els qui l'habiten, distribuint (o delegant) les tasques que li són inherents. Ser mare és un privilegi, una (bona) sort. En tot cas, ha de ser una opció individual, lliure i voluntària. Perquè no tothom en té ganes i no ha de ser una condemna.

Si es té un fill perquè toca i no perquè es desitja, es pot viure molt angoixat, talment com en una condemna —i és perpètua, perquè la mare de vuitanta anys es continuarà amoïnant pel fill de cinquanta que s'ha separat de la muller.

El destí professional més nombrós (i políticament correcte) de les dones occidentals (de les espanyoles, en particular, gairebé fins als anys setanta del segle XX) era el matrimoni. En aquell context, una de les herències immaterials més prominents que rebien les nenes era la consciència de la importància de la pròpia corporeïtat a l'hora de triomfar en el món dels adults.

Calia ser maques. Ser lletja no era una simple característica. Era un insult. I dels més punyents. La dimensió psíquica del gènere ha estat crucial (i resta poc estudiada, encara) a l'hora d'exercir-lo. En aquest mateix sentit, no és casual, sinó causal, que el procés d'envelliment de les dones de l'avior no hagi interessat gaire als historiadors. Ni a ningú.

A més, en un passat no gaire llunyà, la capacitació laboral es vinculava a la lletjor en el cas de les dones. Les maques no calia que s'escarrassessin per professionalitzar-se bé, ja que, tenint el do de la bellesa, es presumia que ja en tenien prou per pescar un bon marit i ser mantingudes per ell.

«Un homme NE PEUT tout simplement PAS admettre qu'une créature ressemblant à Marilyn Monroe et habillée comme une minette puisse exercer un travail de responsabilité», escrivia Nicole de Buron en la dècada de 1970.² Em comenta la meua amiga Bruna, arquitecta de professió, que molts homes i dones, en data de 2021, continuen captenint-se així.

En les visites a peu d'obra que formen part de les seves obligacions laborals, els qui l'han contractada —i les seves administratives— solen esperar que, darrere aquella decorativa rossa, presumpta secretària o ajudant, que porta les carpetes i els documents amb tanta gràcia, aparegui l'arquitecte Brega.

Quan Javier Antón Pelayo i jo vam guanyar el Premi Enric Descayre i Falgàs a Sant Feliu de Guíxols per un treball de recerca sobre els Desbach, vam acordar que jo m'aixecaria a rebre el guardó.

Atès que se'ns va comunicar unes hores abans i jo no anava abillada per a l'ocasió i era fora de casa, em van deixar una roba que emmarcava vistosament els meus 21 anys d'aleshores i els meus 47 quilograms, que em feien encara més jove.

El jurat, masculí i d'edat assaonada, va entregar-me el premi enmig de mirades de còmplice incredulitat entre ells. Molt mundanament, acabada la gala, es van avenir a xerrar amb mi.

Un d'ells va recollir el sentir general en preguntar-me, amb to de condescendència i gestos del paternalisme comprensiu de qui ha viscut molt i se sap de memòria totes les tracamanyes dels altres: «Qui te l'ha fet aquest treball, maca? El teu pare?».

Vaig agrair una *souplesse* que els de casa meua no solien gastar amb mi. El meu immigrant progenitor s'hauria delit amb el comentari. Encara que hagués volgut, no l'hauria sabut redactar en aquell català empordanès que dec a la meua ascendència materna. No hauria pogut fer recerca arxivística perquè no en sabia.

Tenia, però, a més de moltes altres qualitats i capacitacions, una cosa preuada per al venerable senat: era un home gran, posseïdor de totes les icòniques virtuts que s'atribueixen als homes d'edat provecta. I jo, en canvi, era una noieta amb totes les mancances que determinades persones encolomen d'ofici a tal segment poblacional.

Tanmateix, si el meu pare hagués estat en disposició de fer aquell treball, la meua manera de comportar-me en públic els hauria indicat que ja no hauria calgut que m'ho preguntessin. A les noietes de les elits, no se'ls fan remarques impertinents.

La meua àvia em va ensenyar habilitats absolutament impagables per sobreviure. Potser la més remarcable fou la de no agreujar situacions delicades fent apreciacions inoportunes en el moment equivocat. El veredicté ja s'havia decidit. Qualsevol desmentiment per part meua no hauria fet sinó confirmar les seves sospites.

Els vaig agrair —i els ho continuo agraint (moltíssim i sense ironia)— el premi, que era merescut, perquè ens va suposar una feinada volenterosa que havíem emprès per amor a l'art, i vaig emprendre una discreta i filosòfica retirada d'aquell respectable fòrum que havia pressuposat que la Montserrat havia de ser una bibliotecària granadeta que es delectava amb les nissagues del país.

Les creences provenen de la nostra experiència, dels nostres prejudicis i de les nostres expectatives. La posologia varia de persona a persona. En tot cas, tenen poquet de racional

2. BURON, N. de. *Vas-y maman* (París: Flammarion, 1978), p. 29.

En l'antic règim, el fet que el radi d'actuació de les dones fos restringit no deixava gaires marges. Qui el casament encerta en res erra, deia a les dones una parèmia ben popular fins fa poc. I si no hi ha marges, és més possible de caure en les marginalitats.

Els processos de vulnerabilitat social era més fàcil que afectessin les dones. Estic ben convençuda que fins i tot aquests s'heretaven. De pare músic, fill ballador, resa una altra parèmia.

Qui ho tenia més dramàticament fàcil a l'hora de ser acusada de bruixa? Doncs la filla o la neta o la parenta d'una bruixa. En aquest sentit, igual que hi ha famílies vinculades polièdicament al poder, també hi ha llinatges detentors de la desgràcia. Receptors de la malvolença de grup de la societat, que es cohesionava contra aquest enemic interior i reforçava així els lligams dels membres «sans» del cos social que maltractava l'assenyalat per un consens ben ampli. Sovint un consens heretat.

El maltractament selectiu esdevenia així una necessitat social, una mena de catarsi col·lectiva, l'exorcisme d'un mal major, d'una lluita de tots contra tots, de l'anarquia, del caos i del desordre. Si tal s'hagués produït, qui més tenia, més possibilitats tenia de perdre. Un boc expiatori era, doncs, d'allò més convenient.

Igual que ho és dins les famílies. En moltes famílies en què un dels caps —habitualment la mare o l'àvia— és narcisista, és bastant freqüent que el fill que no es doblega a les seves expectatives sigui castigat i pres de forma col·lectiva (per la resta de submisos plançonets i per l'espòs obedient) com a boc expiatori, criticat per cada cosa que no surt d'acord amb el que els altres desitgen, sigui o no culpa seva.³

El 1956 va néixer Televisió Espanyola. Per fortuna, hem adquirit una emotivitat social (que els mitjans de comunicació de masses s'escarrassen a apuntalar telediari rere telediari, també perquè els puja el nivell d'audiència) que ens fa considerar intolerable la violència de gènere.

El maltractament a les dones ja no és acceptable, ni en els estàndards normatius occidentals, ni en les jerarquies d'objectes i comportaments. Hi ha un acord unànim que cal acabar amb la introspecció positiva del rol de víctima per part de les agredides.

Esperem que no tardi gaire a arribar el dia en què també es condemni a l'ostracisme perpetu els clatellots educatius i les bufetades propinades a temps a la mainada pel seu propi bé.

Cal recordar que els arguments dels gestors de la violència privada a les dones eren absolutament els mateixos que els que utilitzen els que encara peguen els seus fills (no gaire, és clar, només quan és absolutament necessari i a contracor, molt a contracor, perquè sempre els dol més a ells —pobricsos, ells, pobricsos— que als que reben).

9. L'accés de les dones a l'educació ha remodelat el paisatge de la innovació cultural a Occident. La falta d'una habitació pròpia havia portat les dones a una mena de diàspora científica. Les més intel·ligents sovint ho eren en el món de les idees, perquè no podien desenvolupar el seu potencial en un món real que se'ls negava.

3. Aquesta dinàmica, tan animal i tan nostrada, s'explica en un altre context a Fernández Alcalde, J. B. «Sin chivo expiatorio, no hay grupo. El caso de las Administraciones Públicas». *OBETS. Revista de Ciencias Sociales*, VII/1 (2012): 81–108.

En el pensament polític ha estat corrent fer analogies entre la biologia i la societat. En el cos social, com en el biològic, doncs, hauria de prevaler el sentit de l'equilibri positiu. Al llarg dels segles no ha estat així.

Les societats occidentals es regien per un desequilibri negatiu en la meitat genèrica d'aquestes, la qual cosa perjudicava les seves dones. Per evitar aquest perjudici, ha calgut (i encara cal) canviar moltes maneres de funcionar basades en concepcions errònies.

L'accés igualitari al coneixement és l'accés igualitari a la promoció social, l'encaminar-se vers la consecució d'un nivell de vida enquadrable dins la societat del benestar. Una educació pertinent, rellevant, que permeti, a través de l'enteniment, l'adaptació de la persona al medi en el qual viu, eficaç, eficient i equitativa.

Una educació, no un ensinistrament. Una educació és un alliberament. Un ensinistrament és una presó, un espai d'opressió. Les dones ho intueixen. Fins als anys vuitanta del segle XX, a Espanya, no se les educava, se les inculturava, se les ensinistrava.

En aquest sentit, no se les avaluava, sinó que se les jutjava a través de qüestionaris (vulgarment coneguts com exàmens). Com als nois. Tot saber pot graduar-se i avaluar-se de forma crítica (paraula que no vol dir destructivament), de forma vàlida, fiable, útil i creïble.

Qualsevol avaluació ha de ser constructiva, ha d'aportar elements per reflexionar, ha de fer millorar les competències de l'individu que s'hi enquadra en un procés d'aprenentatge. En aquest sentit, un procés avaluatiu pot ser, hauria de ser, participatiu.

Des de 1990 hi ha un sistema educatiu obligatori públic a Catalunya per a criatures d'entre 6 i 16 anys. Entre aquesta data i 2002 es va implantar la LOGSE. S'han d'abordar conductes disruptives des d'una perspectiva cognitivo-conductual. S'ha de fer una enginyeria social constructiva de reformes conceptuals encaminades a la plena equiparació legal (i real) i millor qualitat de vida dels, fins ara, més desfavorits: dones i mainada.

Hem d'anar cap a una societat multidimensional i integrada. S'ha d'entendre la complexitat com a riquesa. S'ha d'educar en coneixements, però també, i sobretot, en valors i actituds. No és cap cosa nova, aquesta.

La primera fi de l'educació ha de ser moral, sostenien els filòsofs cristians de l'edat mitjana. El món de l'humanisme ha de liderar aquest nou model. No per res, sinó per la integració i la globalitat de la seva mirada. Per molt transcendent que sigui qualsevol recerca sobre, suposem, l'endotransglicosilasa, cal no oblidar que només es tracta d'un enzim. Invertir en humanitats és socialment rendible.

S'hauria de fer una pedagogia de la cordialitat basada a proposar, no a imposar. Un mal procés educatiu és un procés burocràticament jeràrquic i dogmàtic, inamovible, on l'avaluador té sempre la raó (per la simple raó que ell és l'avaluador) i l'avaluat no en té mai (per la simple raó que és l'avaluat).

Al que no hauria d'assemblar-se una avaluació és a un passar comptes, a un sentiment primari de justícia que es coneix com a revenja, a una operació repressiva i implacable envers els que etiquetem com a fracassats. La universitat, com la resta de centres d'ensenyament, ha de trobar un equilibri entre la igualtat d'oportunitats per a tothom i la recerca de l'excel·lència.

La sentència 12/2008 del Tribunal Constitucional estableix la igualtat efectiva d'ambdós sexes. Resta encara una revolució pendent. La de la situació real dels infants.

Cal la implementació efectiva a tots els nivells abans dits d'un canvi global polític, econòmic, social i cultural.

A Occident hi ha implementat un cos teòric que defensa els drets de la infantesa. En una proporció numèrica escandalosa, però, els adults espanyols continuen promovent un model de conducta destinada a la submissió infantil. A fabricar en sèrie petits replicants d'ells mateixos que redimeixin (amb l'anglès, la música i els esports) les seves frustracions primàries. Que triomfin allà on ells han (estrepitosament, alguns) fracassat. Molts relats, fins fa poc, han tingut com a heroïnes nenes la millor qualitat de les quals és l'antic lema dels jesuïtes: *obedientia ac perire*.

L'arbitrarietat moral de les contingències naturals i socials que envolten un sol individu hauria de poder ser esmenable mitjançant mecanismes correctors en el sector educatiu. Occident ha aconseguit desmonopolitzar l'ensenyament del domini d'un sol gènere.

La finalitat de l'educació hauria de ser moral i s'hauria de tendir a prioritzar l'èticament correcte sobre altres correccions. No cal causar cap mal a cap parcel·la d'actuació humana. Es pot ser competitiu i igualitarista alhora.

Les representacions sensorials i mentals inclouen el que es veu i el que no, el que es diu i el que es calla, el que es pensa i l'inconscient. Una absència pot ser més eloqüent que una presència. La no-presència de les dones en algunes fonts és prou expressiva a l'hora de dibuixar el tipus de sistema en què tal buit es produeix.

En societats on s'ha produït aquesta exclusió, hi ha una sèrie d'intangibles polítics associats a la visibilitat femenina. Un d'aquests, tractat d'esmenar sistemàticament només a partir dels anys vuitanta del segle xx a Espanya, ha estat el silenci historiogràfic. És una paradoxa que un dels col·lectius que més ha sentit el pes del verb subjectar no hagi estat subjecte històric.

El benestar social no només depèn de respectar la normativa legal políticament consensuada. Depèn també de l'exercici quotidià i individual d'unes determinades qualitats del nostre caràcter que dibuixen uns principis ètics i que són positives per al bé comú. En aquest sentit, la situació de les dones i de les criatures no és cosa dels governs, que ja proveiran, si a Déu plau. No. És cosa de totes i tots. Dels historiadors, també.

Les historiadores i els historiadors han tingut, a Espanya, un enorme paper en la consolidació d'una mentalitat democràtica col·lectiva. Els historiadors han demostrat (durant la Transició espanyola, per exemple) que saben intervenir en el desenvolupament positiu d'un procés històric. Podem ajudar a la construcció col·lectiva del bé comú.

La nostra societat és la nostra empresa col·lectiva i l'hem de gestionar entre totes i tots, utilitzant el bagatge d'intangibles positius que ens ha llegat la civilització occidental. Viure és un procés que requereix creativitat i responsabilitat.

Només amb una sòlida agenda interna de valors podrem contrarestar els agents externs disruptius, com ara les crisis econòmiques amb el perill associat de perjudicar la situació global dels més febles, les dones i els nens. Necessitem referents vitals que ens facin de brúixola.

El 2021, a Occident, les tesis que emparaven la discriminació femenina en la inferioritat biològica o en concepcions calderonianes de l'honra i la virtut han quedat ja, sortosament, desfasades o reduïdes a un àmbit minoritari (si bé actiu) d'insegurs i

acomplexats recalcitrants i crònics. Ara bé, els estudis més recents continuen demostrant la pervivència de certs rols sexistes en la pràctica.

Si permetem la discriminació de dones i d'infants tindrem més institucionalitat formal que democràcia real. No es tracta només de dir. Ja s'han dit moltes coses. A Espanya hi ha hagut moltes constitucions, molts manifestos constitucionals, moltes lleis. Ara cal fer. Cal aplicar el que reverteixi en el bé de tots, especialment dels més febles, de la mainada. *Facta et verbi*.

Tots sumem en el balanç social, tots som membres de la *res publica* i ho hem de ser de ple dret. Això vol dir que també hem de tenir els deures proporcionals que ens pertoquin i que els hem d'assumir. Totes i tots. Hem de comportar-nos com ciutadanes/ns responsables, no com a quotes d'audiència dels espectacles, socials, econòmics o polítics més mediàtics. Corresponsabilitzem-nos.

Potser hem d'incorporar nous paràmetres, només frívols en aparença. Si els homes no s'impliquen tant com les dones en l'esfera domèstica quan ambdós tornen de l'esfera laboral respectiva, potser és per una aplicació còmoda i pràctica (per a l'aplicant, no per al comú) de la llei del mínim esforç. Per a molts hispànics (i catalans), la llar continua sent la fàbrica de gènere.

Nogensmenys, l'educació occidental ha incorporat als currículums nacionals la igualtat de gènere a tots nivells: a l'escola primària, a la secundària i a la superior. Resta, però, un camp formatiu que té un límit en la transmissió d'aquesta igualtat: l'esport.

Com a mare, em va plaure de veure que els jugadors més capaços de l'equip de bàsquet mixt en què jugava, fa uns anys, la meva filla eren nenes. A diferència del feminisme nord-americà, avançat i transversal, la reivindicació europea no advoca, encara, per equips mixtos.

Arribada una determinada edat, en l'esport, continua havent-hi segregació sexual amb l'argument primari de la força bruta, no contrapesable (de moment no interessa) per una major intel·ligència relacional, major visió de joc, major habilitat tècnica, ni major habilitat velocípeda.

Per als poders fàctics dels comitès, l'esport continua sense ser un àmbit en què l'òrgan corporal implicat més important sigui el cervell. Ans al contrari. Continuen comportant-se com si el futbol fos no pas una qüestió de caps, sinó (només) de peus.

10. L'igualitarisme polític és un moviment molt antic. Ja Antífón el Sofista, en un text intitulat *Sobre la veritat*, semblava reivindicar-lo a la v centúria abans de Crist.⁴ Jesús de Natzaret l'hauria practicat de manera absolutament valenta i radical, sense importar-li l'opinió aliena.

Altres civilitzacions en tingueren els seus teòrics. En totes les èpoques i en totes les geografies han existit individus que advocaven per la igualtat política dels seus membres. Aquestes teories s'han fet dramàticament visibles dins els contextos revolucionaris.

El cristianisme n'ha estat un dels promotors més potents, si bé no l'única religió a preconitzar-la, tot i que només internament, dibuixant una frontera amb els no fidels.

4. CORRALES CORDÓN, F. «Consideraciones sobre las tesis igualitaristas del *Sobre la Verdad* de Antifonte el Sofista». *Astrolabio. Revista Internacional de Filosofía*, 11 (2011): 134-142.

En la carta de sant Pau als gàlates, s'explicita la fraternitat dels cristians: «Tots vosaltres, per la fe, sou fills de Déu en Jesucrist» (Gal 3, 26) i «Ja no hi ha jueu ni grec, esclau ni lliure, home ni dona» (Gal 3, 28). Ara, atès que la Bíblia té citacions per a totes les tendències, els partidaris de la desigualtat i l'obediència entre humans també l'han fet servir com a font.

Tanmateix, la igualtat de drets i la igualtat de deures ha estat, en la praxi, un concepte tan mitològic com el de justícia. Ambdós només existeixen en teoria, en el món de les idees. Per molt que els egos i les propiocepcions s'amaguin sota el camuflatge dels pretextos igualitaris teòrics i s'emboquin amb aquesta bandera, les relacions humanes són asimètriques arreu: des de les famílies fins a les institucions. Com a norma, deu tenir la seva honorable excepció.

Cada revolució ha tingut els seus igualitaristes. Els teòrics acadèmics més coneguts d'aquest moviment s'han produït a partir del segle XVII, ja que el triomf occidental de la democràcia i la sobirania popular a l'època contemporània ha arribat fins als filòsofs acadèmicament més acostats, no només en la cronologia, sinó també en la sensibilitat, a aquest període nostre.

En realitat, John Locke i Jean-Jacques Rousseau no eixamplaven a les dones els drets que reclamaven per als seus parells masculins. Com altres homònims —anteriorment, coetanis i posteriors—, en el millor dels casos les consideraven, com a mares, dignes de respecte i consideració per part dels seus fills, i senyores de casa seva; però subjectes sempre a la voluntat del seu home.

Pocs homes estigueren disposats a la generositat de cedir a dones i nens una part d'un espai que era seu per apriació des dels temps en què imperava la llei de la força, bruta o refinada, és a dir, des de sempre. Ni en l'esfera pública, ni en la privada. La jerarquia es mantenia en tot moment, fins i tot en les petites coreografies gestuals quotidianes.

Els intel·lectuals seguien el paradigma de les seves respectives èpoques, a vegades retroalimentant-lo de manera decisiva i aportant el seu inqüestionable enginy a la causa poc noble de l'enlilament femení, en tal grau que hom constata, amb el pas dels segles, una constant en la majoria d'ells: la seva misogínia recalitrant [estaven ressentits personalment per alguna cosa?].

Ara bé, com per a totes les normes, per a la conducta anterior també hi hagué honorables excepcions. Absolutitzant la utilitat, molt en la vena il·lustrada, John Stuart Mill va compondre el 1873 *Liberty, equality, fraternity*. El 1869 havia escrit *The subjection of women* [L'esclavitud femenina],⁵ clamant per una estructura social que permetés el lliure desenvolupament de les individualitats que n'eren l'àtom.

Era una relativa novetat que algú ben situat econòmicament assumís ser el portaveu d'unes reivindicacions alienes. Tanmateix, al llarg de la història occidental, alguns col·lectius de dones han lluitat per pragmatitzar aquest desig.

En moltes revoltes i revolucions d'èpoques medieval i moderna (i també contemporània) es detecta el sorgiment de grups (metamorfosats en classes) dirigents molt allunyats del poble que els permet triomfar, després d'haver instrumentalitzat aquest mateix poble per poder accedir al poder.

5. OLMO RODRÍGUEZ, M. F. del. «El particular feminismo de John Stuart Mill: la esclavitud femenina». *Arenal. Revista de Historia de Mujeres*, VI/2 (1999): 345–363.

Aquestes classes, força vegades, arriben a concentrar el poder i els privilegis tot usant una teoria i una fraseologia igualitarista com a instrument ideològic apte per manipular les masses.

Les dones sovint aportaren el seu capital humà a aquest tipus de lluita per quedar-ne dramàticament descavalcades després. Quan han participat en la revolució dels homes, aquests, un cop els revolucionaris han obtingut el que volien, s'han desentès de les reivindicacions femenines.⁶ Un exemple recent el forneix la Revolució Russa.⁷

Si vols ser ben servit, fes-te tu mateix el llit. Part de la comunitat científica ha batejat amb el nom d'antropocè el període històric en què la faç de la Terra ha canviat de forma accelerada i perjudicial per a l'equilibri ecològic del conjunt dels seus pobladors a causa de la intervenció eixelebrada dels éssers humans.

Entre els segles XIX i XX, guanyà terreny la tendència de considerar que les dones havien de fer la seva pròpia revolució. [Algunes individualitats lúcides ja havien arribat, en diferents moments històrics, a aquesta conclusió, però un no és ningú.] Va ser un salt qualitatiu que implicava superar una mena de fal·locè mental.

Fins aquesta etapa d'empoderament col·lectiu femení, les dones havien sol·licitat o suplicat parcel·les d'espai social als homes. El simple gest de demanar-los-ho ja suposava el reconeixement implícit dels seus (d'ells) drets de propietat plena.

La revolució de les dones ha estat la prova que és possible de lluitar de forma pacífica per aconseguir un canvi global: polític, econòmic, social i cultural. Aquesta ha estat l'única revolució mundial en què les úniques víctimes del procés han estat les mateixes revolucionàries.

Com han pagat les guatemalenques, les mexicanes (de Ciudad Juárez, per exemple), les argentines de la dictadura dels generals, les indígenes de l'Amèrica Llatina, les europees que tracten de trencar les relacions de domini i desigualtat familiar aquesta lluita pels seus drets i per la millora social que se'n deriva?

Aquestes agredides no ho han estat per una simple reacció primària dels seus agressors, sinó que aquests, també, han pretès fer un escarment simbòlic i exemplar amb elles. En aquest sentit, cadascuna ha estat un cas paradigmàtic, ha representat les dones en la seva globalitat.

Rigoberta Menchú (*1959), Ai-Jen Poo (*1974), les àvies de la Plaza de Mayo, Malala Yousafzai (*1997), Shirin Ebadi (*1947) i totes i cadascuna de les supervivents d'aquests processos ens en podrien fer més que cinc cèntims.

Cal trencar amb l'ontologia de les dones com a subordinades de la història, del present i del futur. Cal reivindicar aquesta revolució femenina com la gran revolució del segle XX. Perquè ho ha estat. I ho continua sent. Encara no s'ha acabat. La gran revolució, d'un impacte major que el de la Revolució Francesa. I sense tanta víctima. Sense tanta sang. Les revolucionàries no han assassinat a ningú. Però han aconseguit ni més ni menys que un canvi en el paradigma de civilització en tot l'occident d'Europa. Les dones han de reivindicar-lo.

6. ARBUET OSUNA, C. «Las mujeres movilizadas en las revoluciones burguesas modernas. Un estudio comparativo entre Inglaterra y Francia». *Arenal. Revista de Historia de Mujeres*, 27/1 (2020): 173–198.

7. BRANCIFORTE, L. M. «Las 'ravnopravki' y el movimiento por la igualdad de los derechos a través de la historiografía». *Revista de Historiografía*, 31 (2019): 13–36.

La major part dels homes no ho farà. Perquè la glòria no és seva (d'ells) en aquest cas concret. En aquest cas, quan literats i historiadors mirin l'esdeveniment buscant l'heroi del procés, hauran d'apuntar amb llurs índexs a una munió de dones que potser restarien anònimes i que aquest volum té l'explícita intenció d'ajudar a rescatar de l'oblit per a un públic lector no professional.

La revolució de les dones explica com un individu subordinat pot esdevenir un individu triomfant de manera pacífica. Perquè aquesta revolució es consolidi i acabi en un context de plena normalitat, les dones han d'aconseguir ser, també econòmicament, viables, és a dir, financerament independents. Aleshores, des de l'autogestió de les seves materialitats, podran decidir lliurement establir les relacions que els semblin oportunes, si pot ser sense perjudicar tercers.

11. Audre Lorde (1934–1992) va escriure que no són les diferències el que ens divideix. El que ens separa dels altres és la nostra inhabilitat per empatitzar amb els nostres consemblants, els nostres maleïts complexos, les nostres maleïdes pors.

Aquest llibre ha tractat de ser escrit des d'un feminisme que anhela la igualtat d'oportunitats i que respecta la diferència de gèneres, de gustos, de voluntats, de capacitats, d'intel·lectes, de projectes, d'emocions i d'identitats. Des d'un feminisme fonamental, no fonamentalista, no reduccionista.

M'agradaria haver arribat a un feminisme militant, convençut, comprensiu, integrador i respectuós amb totes i cadascuna de les unitats i totes i cadascuna de les diferències. Un feminisme de la reciprocitat i la cooperació pel bé comú de tots i de cadascú. Un feminisme que respectés la diferència (si homes i dones fossin iguals seria indiferent qui portés la batuta) entre gèneres i la considerés no pas una debilitat —la diversitat no és mai una debilitat— sinó una riquesa.

Aquest feminisme a què aspiro integra fins i tot la idea que és perfectament possible realitzar-se sent mare. Ser una professional liberal, una artista, una treballadora del sector primari o secundari pot ser meravellós (o no, depèn d'un cúmul de circumstàncies). Amb la maternitat passa igual. Depèn de com es visqui. Així que hi ha qui ha estat feliç només (ni més ni menys que) sent mare. A mi m'ha passat. Tenir una filla ha estat el millor que m'ha succeït en la vida.

Aquest és un llibre sobre dones escrit per una dona; així que la sexualitat no hi té la sobrevaloració excessiva que li solen atorgar els escriptors de gènere masculí. Per contra, altres àmbits com els referents a les tasques quotidianes, l'educació o els sentiments ocupen una major densitat espacial.

En tots els casos, el manual ha tingut una dinàmica pròpia. Mentre l'escrivia, he procurat actuar segons l'accepció vulgar del mot filosofia, és a dir, he flexibilitzat la meua idea de meta definida per distanciar-la de qualsevol pla quinquennal i per permetre que s'hi encabessin les troballes que anava fent durant el meu procés d'aprenentatge.

Em vaga d'escriure que el llibre me l'he pres prou seriosament perquè el seu èxit sigui la corona de les meves esperances, i prou a la lleugera perquè el seu fracàs no me les malmeti. Com sempre, vaja. L'estoïcisme ha estat un gran llegat que ens ha fet la Magna Grècia. I la resignació, aportada pel cristianisme, ha acabat de perfilar un imprescindible cercle en qualsevol *vita*.

He volgut dotar-lo de la tan simple com eficaç combinatòria aristotèlica de matèria i forma. En aquest text, he decidit ser francament imperfeccionista, així que no és

més que un resum d'una part del que aprenem durant les classes. Per fer-lo, m'ha vagat de llegir una quantitat apreciable de documents predominantment (però no únicament) bibliogràfics. El seu procés de confecció m'ha provocat un intens sentiment de satisfacció personal. Com a bibliòfoma impenitent que soc, he estat terriblement feliç.

Aquest manual s'ha confegit, doncs, a còpia de moltes lectures. El procés final, però, és obra meua. No només m'he abeurat en biblioteques i hemeroteques, sinó que he après de l'observació empírica del món que m'envolta. He après a través de la mirada (no només la meua, sinó també la dels altres), de paraules, parèmies, gestos, cançons, pel·lícules, actituds, entorns.

De fet, aquest llibre ha eixit de la consciència de la seva mancança bàsica mentre cercava materials per preparar les meves classes. Em vaga d'escriure que l'he pogut materialitzar mercès a la possibilitat d'accedir a una bibliografia, a una hemerografia i a uns centres documentals i artístics en línia. Tots aquests recursos m'han estat inexcusables de tan valuosos, tant per a les meves recerques historiogràfiques com per al present volum.

També, la conjunció del meu pragmatisme empordanès i la falta de temps material derivada de la compaginació d'àmbits diversos (bàsicament família i feina), amb una multiplicitat de tasques en cadascun, m'ha fet enyorar una sintètica *womanpedia* en més d'una ocasió. Si tingués una mica més de temps, la faria.

No deixa de ser una ironia del destí, perquè jo soc una immigrant digital. He arribat a aquesta era des de l'analfabetisme en aquest sector, perquè quan jo anava a l'escola no s'havia vulgaritzat una invenció que només gaudien els serveis d'intel·ligència i els comandaments militars dels països més rics i tecnològics.

M'he hagut de deixar molts temes per desenvolupar, sota pena de morir d'èxit. A Occident som a l'era de la comunicació. El país més poblat del món és Google. Els coneixements s'acumulen i la informació surt de mare. Jo (juntament amb els de la meua generació) he estat testimoni de la modificació dels processos mentals lineals en pro d'una percepció funcional dispersa i dividida.

Cada cop és més estrany tenir alumnes que estiguin disposats a dedicar tot el seu temps i la seva atenció al que s'explica a classe. Els estudiants de 2021 mantenen operatius els seus dispositius mòbils mentre dura l'explicació del professor i van atenent al que se'ls presenta. La seva ment està (més o menys) atenta als múltiples estímuls que va rebent.

Aquesta realitat ha afegit a les ja existents una nova definició filosòfica de l'ésser humà: *Homo videns*. No es tracta de condemnar-la moguts per un resistencialisme estèril. El més sensat és usar les noves tecnologies com el que són: màquines al servei de la humanitat per millorar la qualitat de vida d'aquesta.

Els electrodomèstics han facilitat el treball, sobretot el de les dones, en una mesura enorme. Jo, que tinc ja una edat i vinc d'una família pobra, encara, de petita, havia rentat a mà (llençols inclosos i en una gotja, agenollada a terra, no només en un privilegiat safareig) i sé ben bé de què escric.

Lluny de permetre que els mitjans alienin la mainada (sovint amb la intenció de mitigar l'absorció dels adults per part dels seus plançons), tot aprofitant la immediatesa de la televisió o de les tauletes i d'altres dispositius electrònics que els narcotitzen la capacitat reflexiva, s'han de seleccionar continguts per tal de subordinar aquestes ei-

nes a un propòsit determinat per als que n'han de ser responsables des de la seva funció parental.

No és intrínsecament dolent que els nens experimentin amb les noves tecnologies. Ans al contrari, aquestes els poden ajudar a desenvolupar determinades i interessants capacitats.

12. Tots els capítols d'aquest manual segueixen una estructura similar menys el primer, titulat «Una qüestió substantiva». La raó ha estat que, havent-lo llegit a professionals de lletres (del meu ram i d'altres), aquests perdien el fil davant unes reflexions no pertanyents estrictament a les troballes de les seves disciplines.

Així que l'he simplificat al màxim per fer-lo tan comprensible i amè com he sabut. Potser agradarà, potser no. En tot cas, el llibre es pot llegir pel capítol que ens interessi i es pot obviar el que no ens interessi.

Cal no oblidar mai que aquest manual l'he fet jo perquè pensava que podria ser útil. Només és un manual, un de tants que podrien haver-se fet. No és paraula de Déu. Així que no cal lloar-la, Senyor. L'última cosa que vull és que la meva experiència pugi a un púlpit. Si l'experiència puja a un púlpit, acabarà convertida en un sermó. I sé, per experiència, com d'odiós és aquest format, atès que el meu entorn familiar i acadèmic havia tingut l'amabilitat d'obsequiar-me sermons per a tot, des de la manera de córrer (una antipàtica senyoreta Rottenmeier que ens infligia gimnàstica a col·legi), fins a la meva poc femenina manera d'esternudar (sí, sí, tal com sona).

Per a mi, com a ésser humà i com a historiadora, la memòria és una categoria moral. I escriure la història de dones injustament oblidades que m'han precedit ha estat, ensems, un deure, una responsabilitat i un immens plaer. Espero que els agradi de llegir-la tant com m'ha agradat d'escriure-la.

